

Lokalhistorisk skrift for Enebakk
Nr. 3 - 2000 Utgitt av Enebakk Historielag

Ign

Fra skogbrukets historie

Vedkjøring på Veng 1943

Fra innholdet:

Noen betraktninger om skogsarbeide

Av Bjørn Marthinsen

Noen tall fra skogbruket i Enebakk

Hva gamle skrifter forteller om skogbruket i Enebakk

Gammelt skogsutstyr

Om tømmermåling og kjøp og salg av tømmer

Om tømmermålere....

Fra fotoarkivet

Gamle ord og uttrykk

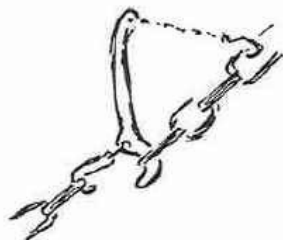
TEMANUMMER OM SKOGEN OG SKOGBRUKETS HISTORIE I ENEBAKK

Ign har eksistert i ett og et halvt år. Gjennom seks numre har vi sett på bruddstykker av Enebakks historie: Fra Flateby i nord, via Kirkebygda, Hammeren, Dalefjerdingen, Ytterbygda og til Rausjø. Gjennomgangen har skjedd med harelabb, slik det blir når et helt bygdelags historie skal presenteres på 28 A 5-sider Forhåpentligvis har bruddstykkene gitt interesse og lyst til å grave mer – til å lese mer om bygda og hva som har skjedd her gjennom tidende.

Jeg tror tida også for bladets vedkommende er inne til å grave litt dypere. Fortsatt inneholder Historielagets arkiv stoff det kan graves i, og ikke minst – fortsatt finnes det mennesker i bygda som kan fortelle om tider som er ganske annerledes enn tida i dag. Det er et mål å få folk i tale og få nedtegnet historiekunnskapen som fortsatt finnes. Det bør også være aktuelt å hente stoff fra faghistorikere.

En forsiktig måte å gå litt dypere på, er å la hvert nummer av bladet behandle bare *ett* tema. *Skogen og skogbrukets historie i Enebakk* er valgt som tema i dette nummeret. Her har det skjedd store forandringer i løpet av noen ti-år. Historielagets leder, Bjørn Marthinsen, har tilbragt hele sitt yrkesaktive liv i skogen og i skogstilknyttet virksomhet. Vi har bedt han om å fortelle litt av sin historie. Hans framstilling på de neste sidene er et verdifullt bidrag til å bevare og gjøre kjent denne historien.

"Bennebjønnen" til høyre er tegnet av Ulf Oppgaard. En bennebjønn ble brukt til å stramme ei trosse rundt for eksempel et tømmerlass. Vi bruker det som et symbol på vårt forsøk på å samle en del av skogens historie i dette nummeret av Ign.

Typisk Enebakk:

Runde koller og rolige åser kledd med barskog i synsranden.

Bildet er fra Solbakken nedre og tatt i 1902.

Noen betraktninger om skogsarbeide

Av Bjørn Marthinsen

De første arbeidsdagene mine i skogen måtte være vinteren 45/46 som 16-åring, etter gjennomgått framhaldsskole. Jeg var da med onkel Kristian Stubberud og fetter Ole Stubberud i Holtskogen på reisvedkjøring, de kjørte med to hester. Min jobb som hjelpegutt besto i å dra sammen vedreis som sto vanskelig til. Reisene skulle fram til plassen der en kunne komme til med hest og doning.

Et vedreis besto av 3 meter lange stokker krysslågt i tykkeste enden til en meters høyde. Veden skulle også "slamnes" som det het, det vil si bakes i striper. Grovt virke skulle ha 3 – 4 barestriper, tynnere virke 2 barestriper per stokk. Veden tørket godt på denne måten, og vedreis som sto sommeren over kunne være temmelig lette og tørre.

Hogstredskap var gjerne bogesag, øks, bakespade, og "skant", dvs et lengdemål som var en 3 meter lang stang med merke for hver ½-meter og 1 meter. En god dagsprestasjon var 10 reis. Kjøreredskapen var gjeitedoning på litt lang veg, ellers bare bokken. Forut for en ved- eller tømmerdrift skulle det blinkes, dvs. merke trær som skulle hogges. Dette ble gjort av kyndige folk, enten herredsskogmesteren, hjelpeblinkere, eller skogeieren selv. Jeg kommer tilbake til blinking senere.

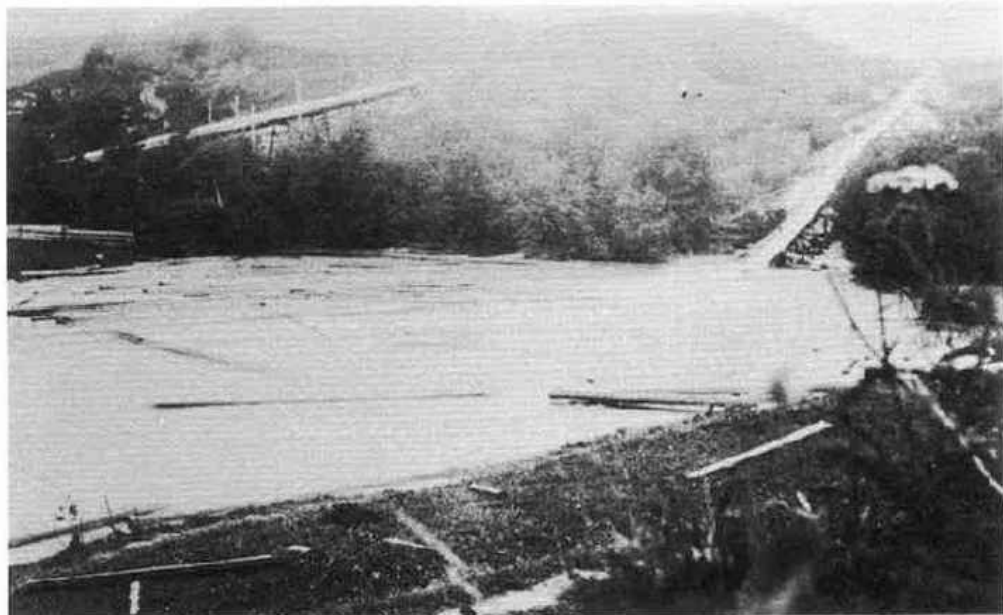
I krigsårene spesielt, men også de nærmeste årene etter krigen var det stor vedtrafikk i Enebakkskogene. Det meste av veden ble kjørt til Oslo, der det enda var mange vedhandlere. Rutebiler og lastebiler brukte også ved som drivstoff under krigen, da fortrinnsvis oreved. Veden måtte finhogges og kappes svært kort, produktet het "knott". En kan vel si at det vi i dag tar ut som tynningsvirke ble ved i 40- og 50-årene. Jeg mener at skogeierne ble pålagt vedhogst under krigen av det styret vi hadde da, såkalt tvangshogst, behovet for oppvarming måtte dekkes. Største årsaken var vel olje og bensin-/parafinmangel. Jeg tror også at de nærmeste årene under og etter krigen ble ungdom utkalt eller oppfordret til å ta vedhogst.

Litt om en vanlig tømmerdrift i gårdsskog først på 50-tallet

I årene mellom framhaldsskole og militærtjeneste var jeg hver vinter med på tømmerdriftene på nabogården Huserud, der det er ca 1000 mål skog og oppgaver nok. Etter at høstingsarbeide og pløying var unnagjort om høsten var det å begynne i skogen. Det var stort sett mønsteret for de fleste eiendommene med skog. Bemanningen på de fleste gårdene var en helt annen enn i dag, det kunne være opp til to og tre mann om utarbeidet på gården og i skogen. (Skogsarbeidet var på den tida et helt mannsdominert yrke). I dag opplever vi helt andre ting. Lønnsomheten og mekaniseringen i første rekke gjør at det skjelden er mer enn en mann per bruk. Han kan også ha annen jobb i tillegg, eller leie annen jord som tillegg til sin egen. Skogsdriftene blir ofte satt bort til skogsentreprenører med felle-/kvistemaskiner og lassbærende framkjøringsmaskiner.

På 40- og 50-tallet var det vanlig å hogge en del tømmer som "slip", det var en fellesbetegnelse vi hadde på barked virke. Tømmeret som sto i nærheten av fløtingsvassdrag var lettest og hogge, barke og kjøre til vassdraget. En slapp da som oftest og kjøre tømmer i motbakke. Slip hadde også en større pris enn ubarked tømmer. Barked tømmer var altså ensbetydende med at det skulle fløtes. I områdene rundt Børtervann, (Rausjø/Børter/Ekeberg) ble det hogd mye barked tømmer. Tømmeret ble da fløtet gjennom Børtervann i tømmerrenne fra Stordammen til der elva gikk roligere, Sagdammen ny tømmerrenne, elva ned gjennom Ekebergdalen til Fosserdammen og tømmerrenne ned til Preståa og videre ut i Øyeren.

Vi hadde også et sortiment som het "kubb", dette var virke hogd i 3 meters lengder. En variant av kubben var "silkekubb". Dette var barked virke som skulle hogges i sevjetida, perioden da treet vokser best på våren og forsommeren. Barken er da temmelig løs på treet og kan dras av i store flak. Kubbhogst ble ofte benyttet ved hogst i tynningsbestand og som regel mindre virke. Når kubben ble framkjørt skulle den legges i ranker på 1 meter høyde ved bilveg, dette av hensyn til målingen som var en form for løsmåling.

Fløting ved Fosserdammen, fa ca. 1915

Tømmerdrifta begynte som regel med sliphogst i "hagan". Dagene var korte på førejulsvinteren så det passet bra å drive nærmest gården. Tømmeret ble hogd, barket, kappet og deretter kjørt ned til "Elva". I dette tilfellet Vennevoldsåa der tømmeret ble lagt i flaker klart til måling (målingen kommer jeg tilbake til). På denne måten fikk tømmeret vårtørken på seg, det var viktig for at tømmerstokkene skulle flyte godt på sin videre ferd nedover i vassdraget.

Transporten til elva forgikk med hest og "geitedoning": En form for slede som består av to deler, "bukken" foran med svingflak, "geita" bak forbunnet med trosser til bukken (se for øvrig tegninger av Ulf Oppegaard annet sted i bladet). I og med denne oppdelingen ga det stor bevegelighet og doningen fulgte bakken og terrenget godt. Ved tomkjøring (uten lass) skulle geita løftes opp på bukken og "bjønnes" fast, når en så la høysekken oppå her ble det en fin sitteplass. Høysekken fikk hesten smake på både ved på- og avlessing .

Litt lengre ut på vinteren reiste vi ut til skogen ved Brevig eller Strandskogen på Flateby for å begynne hogst og kjøring der. Vi reise tidlig om morgenen Noen ganger kjørte vi med 3 hester, vi skulle da ha med vedlass tilbake om kvelden. Vi fikk med nistepakke for dagen samt kaffepose, sukker og fløte. Kaffen ble kokt over bålet i spisepausen. Tømmeret her var såpass langt unna vassdrag og fløting at det ble levert ved bilveg og som ubarket virke. Den delen av treet som var egnet til skjæring gikk som regel til sagbruk i bygda. På den tida var minst 5 sagbruk i drift

om vinteren og utover våren. Når en tenker på alle som var engasjert i hogst, framkjøring, transport til sag og alle på selve sagbrukene så var det mange arbeidsplasser. Tømmerdriftene skulle helst være ferdig til påske, da ble det i alle fall et lengre opphold og driftsveiene i skogen gikk gjerne mer eller mindre i oppløsning. Når tømmerdriftene var ferdige ble det høisesong for tømmermålingen, mesteparten var da framme ved enten bilveg eller vassdrag.

"Kaffen ble kokt over bålet...." (Tegningen er fra Lars Leira: Kara på gara)

Tømmermåling

Tømmermåling var en omstendelig affære. På forhånd måtte stokkene være utlagt. Målerne opererte gjerne 2 på lag. Alle stokkene skulle være forsynt med lengdetall. Det var lov å hogge lengdetallet på bredkant på stokken, men ikke der kvistkranen hadde sittet, da satte målerne "klaven" ved siden av. Den ene av målerne gikk med "tømmerklaven" og målte diameteren på stokken. Klaven var en sinnrik innretning der en ved hjelp av lengdetallet og diameteren kunne lese av kubikkinnholdet direkte. Han ropte tallet til måler nr. 2 som prikket inn verdiene i stikkboka, dessuten måtte han kvittere ved å rope samme tallet tilbake til måler nr. 1. Stokken til sagbruk måltes i toppen, skurutbyttet bestemmes av tverrmålet i toppen av sagstokken. Minst to mann gikk med merkeøksene for å slå på merker, det var mange kjøpere og hver kjøper hadde sitt merke. Det skulle merkes i rotende, topp og midt. I litt nyere tid ble det også brukt en del fargemerking. De fleste hadde stor respekt for tømmermålerne og de fikk som regel god forpleining der de kom. De ble bedt inn i stua for å spise søndagskost. Enda litt tilbake kunne det vel også vanke en dram. Men jeg tror neppe det ble bedre resultat av målingen for det. Det var også

kontrollmålere i sving som tok stikkprøver av enkelte partier, da skulle det helst stemme.

Det kunne være temmelig hektisk utover våren når det lå mye tømmer ved vassdrag og flommen kom tidlig, måling og merking måtte være i orden før tømmeret fløt. Etter hvert avtok andelen av tømmer som ble barket i skogen og kjørt til vassdrag. Bilen og til dels jernbanen overtok transporten. Nå er fløtingen helt slutt og moderne større biler har overtatt det meste av tømmertransporten. Det blir lesset i tre lengder opp til 40 m³ på et lass. Målingen har også gjennomgått store forandringer. I dag blir storparten målt i løsmål og omregnet til fastmål. Data er også tatt i bruk.

En annen form for tømmermåling var når det forgikk "rotsalg". Helst gjaldt dette litt større partier. Tømmeret ble da blinket om høsten før snøen kom. "Blinke" vil si at en med en spesiell øks hogg av et stykke bark på hver side av treet slik at det var godt synlig for den som kom etter for å hogge treet. Videre skulle det slås på et øksemerke i blinken og et på rotforgreining (kontrollmerke). Deretter tok vi et diametermål i brysthøyde på treet (ca. 1.3 meter over stubbeavskjær). Målet skulle tas på fallende kant, det vi si der en tilfeldig kom inn på treet. Brysthøydemålet ble så ropt inn til basen for blinkingen som også pekte ut det som skulle hogges, det var herredsskogmesteren, hjelpeblinken eller skogassistent. I tillegg måtte det tas et visst antall høydeprøver på trærne. På grunnlag av diametermål og trehøyde kunne en beregne kubikkmasse på et tømmerparti. Ved å bedømme trærnes form kunne det også beregnes forholdet mellom stokker egnet til skur (skjæringstømmer/materialer) og slipvirke til industri. Ved å multiplisere partiets kubikkmasse med tømmerprisen var det en grei sak å finne bruttoverdien av tømmerpartiet. Da gjensto det å beregne kostnader til hogst, kjøring, måling og administrasjon (driftsutgifter). Ved å trekke driftsutgiftene fra bruttoverdien fikk en nettoen på partiet, og det kunne utbys for salg. Kjøp og salg kunne da foregå mens tømmeret sto på rot. Flere av de større sagbrukene benyttet seg av denne måten å skaffe seg tømmer.

En kan vel si at det som er nevnt foran var de mest vanlige former for tømmeravvirking fram til omtrent 1950. Så begynte mekaniseringen å komme i stadig raskere tempo, motorsaga danket ut treksaga, svansen, bogesaga og til dels øksa. Traktoren kom stadig mer med i skogen både til innvinsjing og framkjøring, den overtok etter hvert for hesten og geitedoningen. Men selv om det i den tida lå mye mer arbeid i tømmeravvirkingen var den såkalte bytteverdien større den gangen enn i dag. For egen del brukte jeg tida fra 1950 og noen år framover til å avtjene verneplikt, landbruksskole og 2-årig skogskole. På denne tida bygde skogeierforeningene ut sin veiledningstjeneste og behovet for folk til nye stillinger var stor. Søkningen til Statens Skogskole var også stor så det kunne være ventetid for å komme inn.

Noen tall som forteller om utviklingen av skogbruket i Enebakk

(Tallene er hentet fra Åsmund Jahr,
Enebakk Landbrukslags 100-års beretning)

AREAL

Hvor mange dekar skog det er i Enebakk i dag i forhold til for eksempel for 100 år siden er vanskelig å sammenligne direkte, bl.a. fordi Enebakkneset den gangen var en del av Enebakk. Den første sikre statistikken en har er fra Landstaksringens arbeid i 1939. I tabellen nedenfor er disse sammenlignet med tallene i 1990.

	1939	1990
Totalt skogsareal	141 000 da	151 000 da
Hogstmodent areal	43,4 %	36,0 %
Total kubikkmasse	1,10 mill m ³	1,34 mill. m ³
Total tilvekst per år	48 900 m ³	47 000 m ³

AVVIRKNING

Tabellen nedenfor viser avvirkningen, altså hvor mye tømmer som blir hogd, for eksempel i løpet av ett år. Tallene er gjennomsnittstall for fem-års perioder.

	1937/41	1990/94
Tømmer	20 369 m ³	29 792 m ³
Ved	3 960 m ³	322 m ³

PRISER

Rundt forrige hundreårsskifte var skogbruket inne i en god periode. Etterspørsel og priser steg, og det ble bygget mange nye foredlingsbedrifter. De gode prisene holdt seg også et stykke utover på 1900-tallet. Slik så det ut:

1894	1913	1920
4 kroner per m ³	11 kroner per m ³	56 kroner per m ³

I 1921/22 kom det et krakk i prisene og inntektene i skogbruket falt til 1/10 av året før, i forhold til prisnivået for øvrig. For eksempel falt ikke lønningene tilsvarende mye som bruttoprisen på tømmer. På 1930-tallet var det store svingninger i tømmerprisene. I 1937 var prisen oppe på rekordnivået fra 1920, men falt så med hele 35 % året etter. I 1932 var tømmerprisen levert til Øyeren kr 10.50, og i 1933 kr 17.00, for så å falle igjen før den nådde rekordhøyder i 1937.

Etter krigen økte etterspørselen og dermed prisene. Dersom vi regner om til 1954-kroneverdi, var prisen i 1956 i gjennomsnitt 89 kroner per m³, i 1973 var det et bunnivå med 46 kroner, en topp i 1975 med 60 kroner, ny bunn i 1983 med 41 kroner. Den laveste prisen overhodet var i 1993 med 29 kroner, men en stigning året etter til 40 kroner. Som vi skjønner er alle disse tallene regnet om til 1954-kroner.

SYSSELSETTING

Mekaniseringen i skogbruket (slik Bjørn Marthinsen også skriver om) har ført til store endringer i antall sysselsatt i skogen og skogtilknyttet virksomhet. En god tømmerhogger med svans kunne hogge 3 – 4 m³ per dag, mens dagens hogstmaskiner i gjennomsnitt tar ut kanskje 100 m³ om dagen. Ser vi på dette i forhold til avvirkningsstatistikken foran, var det nødvendig med 25 årsverk like før krigen for å få tatt ut hogstkvantumet i Enebakk da. I dag trenges det til sammenligning bare ca. 1.3 årsverk. I tillegg sysselsatte alle sagbrukene i bygda mange personer tidligere, kanskje opp til 10 stykker på de største. Også transporten krevde flere årsver.

I følge Åsmund Jahr regner en på slutten av 1990 tallet med at det er i overkant av 30 årsverk i skogbruket i Enebakk. Seks – syv ti-år tidligere var tallet antakelig ti ganger så høyt.

Hva gamle skrifter forteller om skogbruket i Enebakk

"Enebakk i gamle dage" Fra tredje og fjerde brev

Av N. P. Krogsbøl. Utgitt av Enebakk Historielag

Tredje brev

I slutten av det 17de og begynnelsen av det 18de aarhundrede var Enebak en fullstændig skogbygd. Min far blev født på Holt i 1796 og min mor paa Dale-Bøler i 1798, og av disse har jeg kundskaper om, hvorledes det saa ut i Enebak i begynnelsen av det 18de aarhundrede.

Bygden var virkelig en skogsbygd, og jordeiendommene var paa ganske faa hænder. I Dalefjerdingen gik en næsten sammenhengende skogstrækning likefra Mørkskogen i Hovind nordover forbi Borud, Aarsrud, Syliaas over til Hvidsten og ned til Sandsaaen; den bestod av gran og furu; den var saa mørk og dyster, at bjørn selv fandt den passe til opholdssted. Mor kunde godt erindre, at bjørn en vaar slog ned en ko for hendes forældre netop ved delegjærdet mellem nordre Bøler og Hvidsten.

Mere skog, Rudsaasen og Huserudsaasen var mørk stor skog, likesaa fra Grønbak (Hammerens skole) nordover By,

Slette og Krogstadhagerne – helt til Rud stod mørk tømmer-skog. Ved Burstad – det saakaldte Heierjordet – var mørke skogen; den blev nedhugget av Christian Halvorsen Heier og opbrutt til akerland. Bønderne var mest sysselsat med skog- og tømmerarbeide. Akerbruket bestod i at pløie og saa den samme aker, som bedstefar hadde pløiet og saadd. Slaatten var mellem busker og trær i engene.

Fjerde brev

Jeg har før sagt, at bønderne drev meget med tømmertrafik. Bønderne paa Hammeren og Dalefjeringen hadde ikke skoge selv til at sælge tømmer av, men de drev mest med den saakaldte «Lyserkjøring». To store handelshuse paa Moss: Hans Gerner & Co. og Basø & Co. kjøpte tømmer i Østerdalen; det blev fløtet ned Glommen og over Øieren og ind i Præstaaen og helt ind i Saltvetaaen. Hvad der ikke kunne rummes fra Sundhytten til Saltvet bro blev lagt i lænse paa Krogsbølleirene. Naar vandstanden i Øieren om høsten faldt ned, saa tømret kom paa tør grund. Da kom de ovennævnte bønder og begyndte at kjøre op i store lunner. Naar saa vinteren kom med sne og is begyndte den saakaldte «Lyserkjøring».

Tømmerveien gik i et dalføre imellem Saltvedt og Holt op i dypet ved Snusbergbakken, kom frem ved den store sandgrue ved pladsen Nyborg, gik over Knatterudtjernet og Padderud ut paa Lyserisen. Der blev tømmeret oplagt, enten paa isen eller inde paa landet. Padderud eiedes da av H. Gerner & Co., og der bodde hans tømmerfuldmægtig Ole Larsen. Den nuværende gaardbruker paa Jahr i Dalefjeringen er en dattersøn av O. Larsen. Naar saa isen paa Lyseren var kjøresterk, blev der ved barbusker opvardet vei til Hellerudlandet i Hobbøl.

Saa kom der bønder fra Hovind, Hobbøl o.a.st. og kjørte tømmeret – med dobbelte lass – til Hellerud, la der av en del og resten blev kjørt til Jahns bro og oplagt til vaarflommen. Da blev tømmeret slaat ut i elven ved det saakaldte Jahns-kast og fløtet til sagene paa Moss. Kom ikke *alt over* Lyseren paa isen, blev det oplænsset og fløtet over til Hellerud om sommeren og da kjørt med vogn til Jahns-kastet. Denne trafik gik helt til i ca. 1840. Da gjorde Gerner & Co. og Basø & Co. fallit.

Fra ENEBAKK HERRED

BIDRAG TIL EN BYGDE- OG SLEKTHISTORIE

Ved N.R. Aas

(Her har vi valgt å ta med litt om beskrivelsen av Enebakk som en skogsbygd, og særlig om sagbrukstrafikk og plankekjøring til Oslo)

La oss se hvad Enebakkpresten Jens Aars skriver om skogdriften her noget senere (1814):

„Sognet har betydelige skovstrækninger, især bestaaende af gran og furu. De forsyne ei blot sognets beboere med hustømmer og brænde, men afgive og meget sagtømmer, der opskjæres paa de her-værende sagbrug, hvorfra produkterne, planker og bord, føres til Oslo. Endel brændeved blir ogsaa paa vinterføret herfra indbragt til byen.

De betydeligste skove ligger til gaardene Rausjø, Fladeby, Vestby, Bøtter og Vig.

Tømmerdrift på Rausjø ca 1908

Og så litt om hva presten Wilse fra Spydeberg forteller:

Det var tømmer av temmelig grove dimensjoner som gikk i handel i gamle dage. Således forteller presten Wilse i Spydeberg omkring 1780 at sagtømmer under 11 tommer topp og 20 fot langt på hans tid ikke solgtes til kjøpmenn. I de samme år drev man ikke lite med kullbrenning omkring i skogene (herav muligens plassnavnene Kullebunn (Kølabond) uten at dette dog har været av nogen videre betydning som industri for Enebakk. Men muligens plassene Kullebunn under Børter og Bøhler i Dalefjordingen minner herom.

Om sagbrukstrafikken og trelastkjørselen fra Enebakk til Oslo forteller likeledes presten Wilse fra ca. 1780:

„Den betydeligste kvantumssag var Vestby av 5 sager den største til 18000 bords kvantum, hvortil opkjøpes mest det store oplandske tømmer, hvorav mangen vinter en 24000 bord og planker i desember og januar innkjøres til Oslo, som gir „Enebakkerne“ som de nærme-
ste, bedst fortjeneste. 18 skilling gis for hver tylf 4-skårne bord å kjøre de 3 mil til byen på kjørerens kost, da henved 3 tylfter gjør lass. Lasset av planker gir 1 mark og 6 skilling. Nogen begir sig til Strømmen ovenfor Øieren og blir nogen uker borte for å tjene noget med samme drift til byen. Sjelden gis fortjeneste med tømmerkjørsel over land fra Øieren til Hobølelven.“

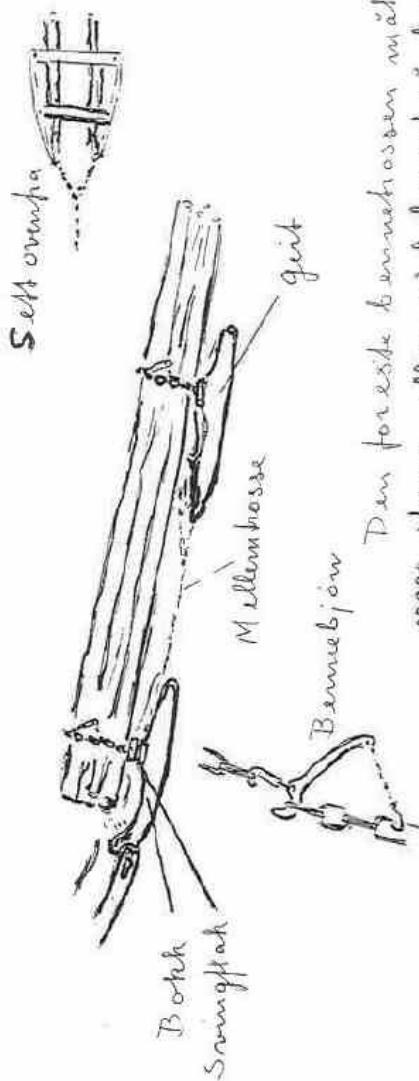
Om plankekjøringen til Oslo forteller han videre:

„De mange bordkjørere, hvorav ofte 20—30 efter hverandre kommer i rekke fra Vestby i Enebakk, opholder ofte den reisende på de 3 mil fra Oslo til Vestbysagene hvad enten han har dem for eller bak sig, og det især, når sneen er dyp, hvorfor man gjerne avpasser den dagstid, da man kan tenke de er i begrep med å lesse av eller på. De rede og veien ille til, da de vekselvis danner huller og banker hvorpå sleden går op og ned som på bølger hvorfor og nogen merke samme virkning derav som når man er til sjøs, hvilket alt sammen kommer av de støt de tunge lass gjør fremad, især de med bord. Bordkjørerne legger to til tre tyfter bord på sin langside med én hest for, og dermed kjører han de tre mil fra Vestby til Oslo for 40 skilling på hans egen kost. Ofte er kun én kjører med tre til fire hester eftersom den ene hest nøie traver efter sine andre kamerater. Nogen av disse gode folk fordriver tid kjedsomhet på veien snart med en slummer, snart med sang og skrik; man har og møtt dem, som i små partier har sittet på bordlasten og spillet kort under kjørselen. Når der er lite eller ingen sne på isen, da kjører man med fornøielse ofte jevnside“ (de kjørte vannene, hvor det lot sig gjøre).

Gammelt skogsutstyr

Tegnet av Ulf Oppegard

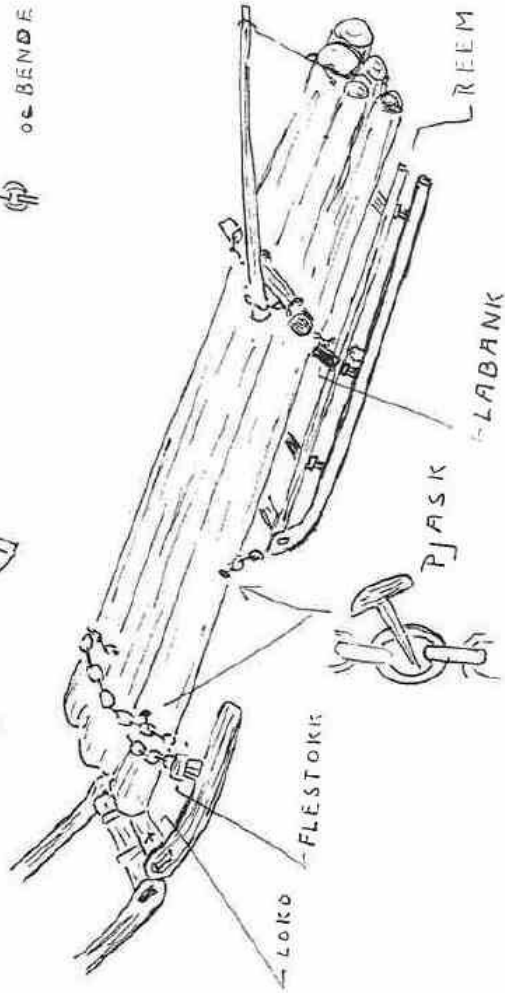
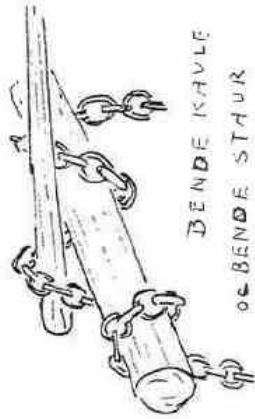
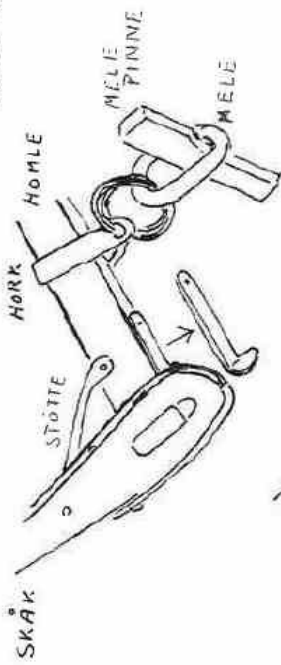
— Gite doming — for tømmerkjøring.
 Blev 1:14 i bruk ved århundredeskiftet 1900.
 Egnet sig godt for langt tømmer - cellulosefôrmer.

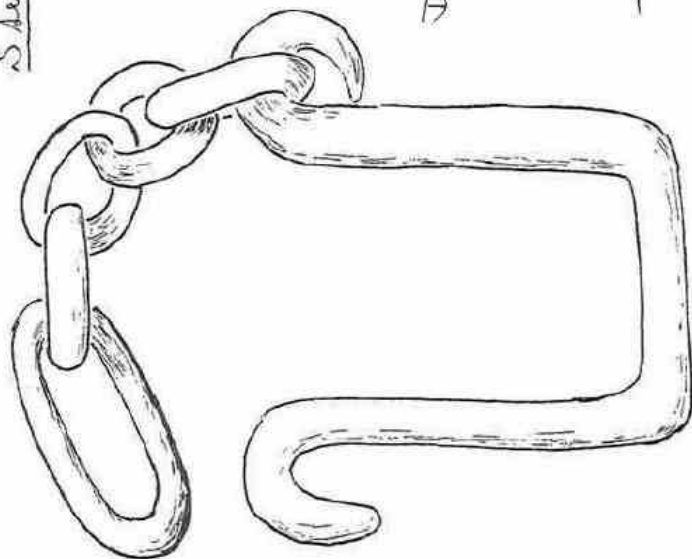
Den første berrebjörnen måtte
 være skam, ellers gled kasset på kisten.
 Den bakre slakte så giten gikk ledig.
 og, sporet i svingene. Giten gikk lett over
 hundvinger i veien, fordi foranden kunde
 heve sig.

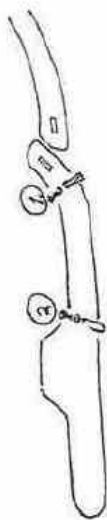
Træmerfjöring med stifting og langskede.
 Blev benyttet til omkring 1900

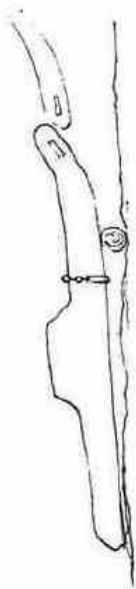
Stenge (bremse) ska for sledde.
 Ved bratt æfthøjning med
 tunge lass brækte man
 denne.

Tæt stömelse

Skoen ble påsat foran ①
 Den gled bagerover ved forhøjning ②

Når den skulde fæs av
 kunne man rygge, eller
 bjøre op på en kræbbe.

"Tømmermåling var en omstedelig affære" skriver Bjørn Marthinsen i sin artikkel i dette bladet. Stoffet nedenfor er hentet fra "Glommen tømmermåling gjennom 50 år" Av Joh. Elster

Om tømmermåling og kjøp og salg av tømmer og trevirke

Så snart menneskene var kommet så langt at de begynte å bruke tømmer til hus- eller skipsbygging, og de ikke lenger kunne ta dette i nærmeste skog fordi denne var blitt enten fyrstens eller andre personers eie, oppsto det behov for kjøp av tømmer.

Med tømmerhandelen kom også et visst behov for måling og kvalitetsbedømmelse. Med de primitive redskaper man hadde til å bearbeide virket, gjaldt det for den som skulle bruke det, å skaffe seg de lengder og dimensjoner som passet for øyemedet. Men dette måtte kjøperen selvfølgelig betale for. Oldtidens og middelalderens folk var like flinke til å handle som nåtidens. Selv om forholdene var annerledes enn nå, forsto sikkert tømmerseigerne også da at de måtte ha større betaling for store og tunge stokker enn for mindre og lethåndterlige.

Kjøperen måtte kontrollere at tømmeret holdt de mål det skulle, og han måtte også påse at kvaliteten var som den skulle. Dermed var der etablert en form for tømmermåling selv om denne neppe svarte til det vi nå forbinder med uttrykket.

I de gamle lover finnes bestemmelser som tyder på tømmerhandel langt tilbake. I erkebiskop Jons kristenrett fra 1270-årene omtales tiende av «skogarleiga». Etter nåtidens sprogbruk vil det vel blitt kalt kulturavgift av rotkjøp selv om tienden gikk til et annet kulturarbeide enn det vi nå forbinder med kulturavgiften på tømmer.

Men det var andre som var ute etter skatt av tømmeret. Den angelsaksiske konge Ethelred den rådville utferdiget en retterbod,

Gammel tømmermerker

hvoretter hvert skip som kom til havnen Billingsgate ved Thamsen med tømmer, skulle svare en tømmerstokk i toll. Dette var omkring år 1000 og var myntet på tømmer fra Norge, som var det eneste land som på den tid solgte tømmer til England. Professor Bugge mener for øvrig at allerede før vikingetiden var tømmer blitt handelsvare som ble utskibet. Han antar at utskibningen er begynt i Vestfold og at det var trelasthandelen som hadde skapt den velstand der, som var grunnlaget og forutsetningen for den politikk som ledet til Harald Hårfagres samling av Norge til et rike.

Der finnes ingen kilder som forteller noe om hvilke lengder og

dimensjoner det utskibede virke hadde. Men det ble sikkert både besiktiget og målt før kjøperne overtok det, enten det var farmenn fra Vestfold som bragte det til Billingsgate, eller det var angelsachserne selv som hentet tømmeret i Vestfold. Fra 1217 foreligger en handels-traktat med England. Det var forøvrig den eldste kjente overens-komst av den art i Englands historie. I Magnus Lagabøters (1263—80) og hans sønner Eriks (1280—99) og Håkons (1299—1319) tid stod Norge også i livlig handelsforbindelse med Flanderen og Nord-Tyskland. Erik Magnussøn ga ved privilegiebrev av 31. juli 1296 borgerne i Hamburg rett til i sine skib uhindret å innlaste trelast.

Det ser dog ut til at det etter hvert mest ble sperrer, bord og lig-nende bearbeidet trelast som ble skibet. Av de engelske tollregn-skaper fra 1300-tallet har professor Bugge funnet at der fra Norge foruten tilhugget trelast kom mange slags skogsvirke til England. Det var fra buestaver og rundlast til store spirer og master. Selv-sagt krevet disse forskjellige sortimenter at virket ble målt og be-dømt. Men derom tier kildene stort sett inntil det 16.—17. århundre-de. Håkon V forbød ved retterbod, datert Bergen 11. juni 1302, ut-lendinger å kjøpe sperrer, bord og rafter av andre enn Kongens gård, rådmenn og husbønder i kjøpstedene. Hans etterfølger, Magnus Erikssøn, forbød ved retterbod utstedt 23. april 1340 i Oslo, utlen-dinger som lastet trelast i Mariakirkens syssel i Follo å seile bort før de hadde betalt toll til kirkens prost på kongedømmets vegne.

SOLTERRASSEN

V/KOLBOTN KINO-TLF:66 80 03 33

TA EN TUR
TIL SOLTERRASSEN UR
VI HAR KLOKKER TIL FAR OG MOR
TIL SØSTER OG BROR

P.S HVA MED ET NYTT LIV I DITT GAMLE LOMME UR?

URMAKER MESTER VIDAR HOLSTAD

Fra fotoarkivet

Det var mange sagbruk i Enebakk. Bildet nedenfor er fra Rustad sag på Wittenberg, og tatt i 1897. Mellom 20 og 30 karer hadde tydeligvis sysselsetting på saga, selv om det var bare i deler av året. Vi vet at Rustad var en av de privilegerte sager, med rett til å sage 1000 bord.

Fra fotoarkivet

Det var også sager på mange av gardene i bygda. De fleste ble brukt til å skjære materialer til eget bruk fra egen skog, og kanskje litt leieskur for naboer og kjente. Bildet nedenfor er fra Kjærslrud i Dalefjerdingsgen. Personene er Fredrik Breyer (til høyre) og Jens Kjærslrud.

Gamle ord fra skogbruket

- Skant = stang med merke for hver halvmeter, til måling av tømmer
- Knott = gjerne oreved, kappet i korte biter, bl.a. brukt som drivstoff under krigen
- Vedreis = ca 3 meter lange vedstokker, krysslagt i tykkeste enden til en meter høyde
- Bennebjønn = redskap brukt til å stramme trosser som holdt tømmerstokker på plass på geitedoningen
- Å bjønne = å stramme til et tømmerlass med bennebjønn
- Slip = barked tømmervirke
- Kubb = tømmervirke i tre meters lengde
- Silkekubb = barked virke hogd i sevjetida

Flere har skrevet om tømmermerkere....

Bjørn Marthinsen skriver om tømmermerkene, som gjerne ble litt ekstra traktert dit de om. Journalisten og forfatteren Nicolai Grude bodde i Aurskog. Han har beskrevet tømmermålerne på denne måten (fra "Kara på gara", skrevet under psevdonym Lars Leira)

Tømmermerkene er også et vartegn man ikke kommer utenom skal man først bevege seg i denne materien. Og nå om dagen er de i vegom og har det gresselig travelt, måtru. Isen på sjøer og kjenn har lagt seg til med en lømsk, gråsvart lêt og er ikke helt å stole på lenger. Og skulde den rakne og gå opp før lasta er merket så huttetu for å være merker.

Derfor bærer det i jagende hast fra sjø til sjø, fra tømmerflake til tømmerflake. Partiene på land ligger godt og trygt der de ligger de. Der kan de merke ved tid og leilighet bare det blir vår engang. Men når det gjeller det på isen så heter det å svinte seg. Og derfor går det i et eneste renn dagen lang. Merkeren roper og stikkeren svarer.

På tømmermerking

roper og svarer, i centimeter mittmål og i hele og halve meters lengde. Og de to kara med påhøggerøksene slår underlige tegn og figurer i topp- og rotende av stokken så flisa spruter og svetten siler.

... Går vi for fort, karer? spør merkeren og er menneske.
 ... Å...ååå...h. De drar på det de to og retter op de slitne.

verkende rygga sine. Men at de er no' videre «gå'ne» vil de jo ikke innrømme.

Så er ikke merkeren menneske mer, og så bær det laus att.

Men tømmerieren, gubben sjøl, han glir så småningom etter på tømmerflakan sin og er helt overflødig han. Han har nok ikke stort han skulde ha sagt, stakkar, og når merkeren «ringer av» noa meter på stokken for krok eller råta grynter bare gubben misnøgd. For å si noe vet han ikke nytter.

På tømmermerking

Det blir bare ord borti rene, skjære fånytta det.

... Aa nei..., det var sagtens ansiessen tømmermerking i gamle da'r, ja. Da hadde den som åtte tømmeret et lite ord med i laget au da. Men nå! Nå er det bare å hølle kjæft og slette miner tell dårli' spell, som Leirfall'ern bruker si.

Ja, ja, san. Der fulgte dage og netter fulle av fest og lystighet med merkinga dengangen, ja. Når gamle Langseth'n kom tell gars og Skista'n var me'n som stikker. Spør om det var karer som kunne merke tømmer? Langseth'n hadde slikt auemål han, at han gikk på flakan uten klava og målestang au han, vet du. Og fort roft'n så Skista'n snaut greidde å svare. Især utpå eftan når de hadde tie høl på den siste 'ta flaskerne.

Og itte svav dom om natta heller de kara. Da spellte dom kort og drakk pons tell det omtrent var tia å tørne ut på flakan att. Ja, det var ti'er det. Slike som Langseth'n kalltes forresten «annammere» dom. Og gubben syns der formelig oser feit mat og sterkt brennevin 'ta bare namne ennå han.

Jøss, dom kan vel på sett og vis væra bra nok dessa au. Men nå heter dom tømmer målere nå. Sendt fra et kontor inni by'n en stan. De har gått eden og tukler og måler hår stokken på langs og på tvers, så dom greier nok itte fire hundre tylder om dagen, nei. Slik som Langseth'n gjorde. Men Langseth'n hadde for tyлта han. Dessa har for året dom. Og så har dom itte ei real åspetres «fløi» engang. Men klusser og stikk' i ei bok med hundre tusen slags linjer og rubrikker 'ti. Og så har dom bare ti støkker i tyлта, mye rare påfønn au, og klasser og kluss, som ingen vert klok på.

Fra fotoarkivet

Den gangen elver og vann var viktigste transportveiene for tømmeret, satte dette sitt preg på landskapet. Det øverste bildet er utsikt mot Preståa brygge ved Øyeren (1915-20). Nederst Stordammen i Børterelva.

TITTEL: IGN
 ISSN: 1501-4479
 UTGIVER: Enebakk Historielag
 BLADETS ADRESSE: Flisby'n Forlag
 Håkon Tysdal
 Blomsterveien 24 B
 2005 Rælingen
 Tlf./faks: 63 83 22 73
 TRYKK: Bjørn Bunes Trykk as
 Sweigaardsgt. 34, Oslo
 UTGIVELSER PER ÅR: 4

ENEBAKK HISTORIELAG

STYRET 2000

Leder: Bjørn Martinsen, Dalefjeringen
 tlf. 64 92 60 47

Nestleder/kasserer: Åse Killerud, Dalefjeringen
 tlf. 64 92 62 39

Sekretær: Oddvar Wennevold, Hammeren tlf. 64 92 60 46

Styremedlemmer: Viggo Thorshov, Hammeren tlf. 64 92 60 22

Jon Gunnar Weng, Kirkebygda tlf. 64 92 71 49

Anne Marie Holtet, Ytre Enebakk tlf. 64 92 47 07

Rune Bratfoss Ytre Enebakk tlf. 64 92 49 18

Varamedlem: Johan Ellingsen, Flateby tlf. 64 92 80 52

BYGDETUNUTVALGET

Åse Killerud, Bjørn Martinsen, Odd Guslund, Harald Apalnes, Inger
 Anne Steffensen, Christian Brevig, varamedlem Randi Rustad Solberg

*Bli medlem !
 Ta kontakt med en i styret*

Lokalhistoriske bøker

Kan bestilles hos Åse Killerud 64 92 62 39

**B.A. Butenschøn "Enebakk i historiens lys",
100 sider, kr 100.-**

**Ulf Oppegaard "Gamle bruksgjenstander"
48 sider, kr 100.-**

**Håkon Heiaas "Gammelt fra Enebakk. Hva bygdetunet kan
fortelle", 64 sider, kr 70.-**

**N.P.Krogsbøl "Enebakk i gamle dage"
46 sider, kr 60.-**

**Asbjørn Gran "Rutebilvirksomheten i Enebakk 1920-1950"
65 sider, kr 50.-**

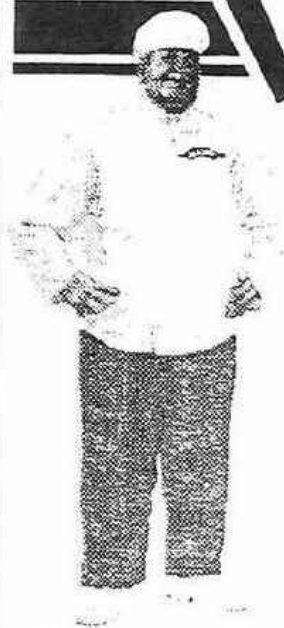
**Asbjørn Gran "Gammel tømmermerker"
26 sider, kr 30.-**

**Asbjørn Gran "Dagbøkene fra s/s Rauma på Øieren 1899-
1900", 22 sider, kr 25.-**

**Asbjørn gran "Dagbøkene fra slepebåtene s/s Øieren og
Glommen årene 1912-1913",
22 sider, kr 25.-**

Porto kommer i tillegg til bokprisen

MENY

**STORT
VAREUTVALG
FAST LAVPRIS
BETJENT
FERSKVARE**

BRUS
på 1.5 liters plastflaske KUN

9⁹⁰
+ PANT

Stort utvalg og lave priser også på 0,5 liters.

**TORE'S
MENY**

ÅPNINGSTIDER

Mandag -
fredag kl.

9-20

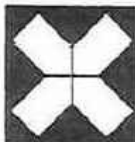
Lørdag-kl.

9-18

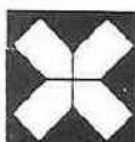
**KÅRE'S
MENY**

Flatebysenteret - Tlf. 64 92 83 38

Ytre Enebakk - Tlf. 64 92 40 03

**TIPPING
EXTRA
FLAX
LOTTO**

**ODDSEN
PENGELOTTERIET
VIKINGLOTTO
PC-TIPPING**

Fra april '88

